

שנת 1498/9

ירושלים, מס' 291

Item bynnen Jherusalem wonent gar vil juden, daer under etzliche geleirde doctores der cristlicher leyr uss Lombardien geboeren waeren ind tzweyn cristen munchen, die bynnen dryn jaeren van deme cristlichen gelyouen geuallen waeren zoe deme jutschen seckt, dae ich gar vil reden usshoelongen ind fraegonge mit hat, dey mir yetzont zo wijt vallent zo schrijven. Ouch vant ich drij duytsche juden bynnen Jherusalem ind ouch sus in allen heydenschen ind turckschen steden, dae mit ich ducky geselschafft moist halden umb der spraichen wil, wilcher alphabeet ich schriven leert ind ouch van yerrer degelicher spraechen etzlige woert behielt, as hij uff die ander sijde her nae getzeichen steyt.

מקור: Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff, ed. E. von Grootte, Coln 1860, p. 187.

תרגום

בירושלים גרים הרבה מאוד יהודים, ביניהם חכמים אחדים ילידי לומבארדיה הבקיאים בתורה הנוצרית ושני נזירים נוצרים שעברו לפני שלוש שנים מן האמונה הנוצרית לכת היהודית, ובעניין זה היו לי הרבה שיחות ודיבורים ושאלות שהם ארוכים מכדי לכותבם עתה. כן מצאתי בירושלים שלושה יהודים אשכנזים, וכך גם בכל ערי הכופרים והתורכים, והוצרכתי להידבק בחברתם בגלל השפה, שאת האלפבית שלה למדתי לכתוב; וגם שמרתי משפתם היומיומית כמה מלים, כפי שרשום מעבר לדף.¹

ספרות: שור, היישוב היהודי, עמ' 348–349.

1 המחבר מביא בספרו ציור של ארבעה מתושבי ירושלים, ובכללם יהודי שדמותו גבוהה וחסונה מן השאר. ציורים אלה ראה במהדורה האנגלית של החיבור: The Pilgrimage of Arnold von Harf, Knight, trans. M. Letts, London 1946. כן צירף המחבר לספרו לוח אלפבית עברי ומילון עברי שימושי למושגים השכיחים בפי יהודי ירושלים. את המילון רשם הנוסע מפי היהודים יוצאי גרמניה שהוא מזכיר. היגוי המלים הוא אשכנזי מובהק.

שנת 1501

ירושלים, מס' 292

ספר זה עשרים וארבע, היה של היתום רפאל בן ר' שלמה ז' (כרונו) (לברכה) ולאשר שבק חיי לרבנן ולכל ישראל (אל) נפל בתורת ירושה למ(ורנו) (ה) ר' אליה בן (ה) (הנעלה) ר' רפאל ז' (כרונו) (לברכה)¹ --- ואני הח(תום) (מטה) נתרצית² ג(ם) כ(ן) מחמת מ(ורנו) (ה) ר' אליה העומד היום) בקהילה קדישא ירושלים) ומכרתי ג(ם) כ(ן) חלקו של מ(ורנו) (ה) ר' אליה) הנ(זכר) בערך חמשה זה(ובים) ולזכות ולראיה חתמתי שמי פה היום) יו(ם) א' פ(ר)ש(ת) מצורע לשנת רס"א לפרט קטן,³ אני הוא מתתי(ה) בן מורנו (ה) ר' שמואל טרייווש ז' (כרונו) (לחיי) (ה)עולם) (ה)בא).

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb 13, דף 192 ע"ב.

פירסום: א' דוד, "לתולדות הקהילה האשכנזית בירושלים במאה הט"ז", ותיקין, מחקרים בתולדות היישוב, רמת גן תשל"ה, עמ' 32.

- 1 ייתכן, שהוא אליהו החסיד, דודו של ר' יוסף איש רוסהיים הנזכר לעיל, מס' 262. על תאריך עלייתו ראה שם, הערה 5; וראה גם להלן, תת-המדור "ירושלמי", מס' 46.
- 2 הספר נמכר במקום לא ידוע, אך לא בארץ-ישראל. כותב השטר, שהיה ככל הנראה האפוטרופוס על נכסי העולה במקום מוצאו, נתרצה, עם שני יורשים נוספים, למכור את הספר על מנת לכסות את חובות הנפטר.
- 3 ב' בניסן, שנת רס"א; 21 במאוס, שנת 1501.

שנת 1502

ירושלים, מס' 293

והנה מה שנמצא כתוב בפנקס אחד שיש לקהל, שכתובים) בו כל החצרות של הקדש, כתוב) מסופר העיר והבית) ד(ין) שהיה אז הוא זה, בתחלתו כתוב:) "אלו הם החצרות של הקדש קהל ירושלים עיר הקדש ת(יבנה) ותכונן) ב(מהרה) ב(נימינו) שמכרו אותם הקהל הנזכר בזמן שעבר לצרכי צבור בתנאי שיוכל הקונה למכור ולהחליף ולהשכיר ולתת למי שירצה מהיהודים) וכשיפסק זרעו וזרע זרעו שיחזו(ר) החצר אל

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

ההקדש כאשר בתחילה וכן צריך להתנות מקונה לקונה עד כמה קונים באופן שהקונה האחרון אם יפטר בלא זרע תחזור החצר להקדש¹, עד כאן --

עוד הועתקה בפנקס הנזכר צוואת (כבוד) ר' משה הנזכר, בעת פטירתו. וז(ה) (לשונה) שם: החצר שדר בה היום רבי יהודה דארי, ששכר מאלמנת (כבוד) ר' יצחק (אבן) שניגור² (נוחו) (עדה), הוא הקדש של הקהל הקדוש קהל ירוש(לים), (ישמרם) (צורם) (וגואלם), והוא השליש מהחצר שמכרו הקהל בזמנים (שעברו ליהודי אחד) בתנאי ההקדש. וכפי הנראה אותו היהודי מכרו לכ(בוד) ר' משה וידאליש הרופא³ וכל השלשה שלישים קנה (כבוד) ר' משה ויטאליש הנזכר) שכלו היה הקדש מהקהל, (ישמרם) (צורם) (וגואלם), ובשעת פטירתו צוה מחמת מיתה וזהו טופס גוף הצוואה אות באות תיבה בתיבה:

ביום שני, תשעה ועשרים לחדש חשוון שנת חמשת אלפים ומאתים וששים ושלשה⁴ ליצירה בירושלם עיר הקדש, ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(מינינו), נכנסנו אצל כבוד רבי משה ויטאליש הרופא לבקרו, ומצאנו אותו חולה, מוטל על ערש דוי, ודבריו נכונים ומכוונים (ומשיב על הן הן ועל לאו לאו, כשאר בני אדם המהלכים על רגליהם בשוק, וצוה מחמת מיתה ואמר, שכל עזבונו, הן קרקעות) הן מטלטלין(ן), יהיו לאשתו שמחה בחייה כל ימיה (על) (מנת) שלא תמכור ולא תתן ולא תחליף ולא תוריש ולא תנחיל מהם אלא תשתמש בהם בלבד כל ימי חייה ואחר פטירתה מן העולם יהיה הכל, הן עזבונו הן עזבונו, לבי בנותי, שמחה אשת (כבוד) ר' אברהם די באישה ונמ"ילה אשת רבי יצחק די באישה, ולאסתר אשת ה(יקר) (כבוד) ר' יצחק (אבן) שיגו, (ישמרהו) (צורו) (וגואלו), בשוה לאמצע בין שלשתן, אבל ב' בנותיו בדרך ירושה ואסתר הנזכר בדרך מתנה. וכן החצר של סידי אבו ניגי אמר לשמונה עשר שנה צוה שיהיה דינה כדין ב' חצרותיו וכל עזבונו בחלוקה ה(נזכר) ולאשתו הנזכר בחייה. וצוה שאם תבאנה בנותיו כלן או מקצתן בחיי אשתו הנזכר ותצטרכנה בתים לדור, שתדורנה כל א(חד) באי זה בית שתצ(צה) חוץ מהבית שאשתו הנזכר דרה בו. ונתרצית אשתו הנזכר) בכל הכתוב) לעיל. וצוה פרח⁵ לחבירו(ת) בית החיים כול(לי)⁶ עד ומה שהיה בפנינו כתבנו וחתמנו לזכות ולראיה והכל שריר וקים. יצחק גרסייין (אבן) כבוד משה גרסייין עד.

יעקב ב(ן) (כבוד) ר' אברהם (אבן) עזרא נ(וחו) (עדה) נבאי.⁷
יום טוב (אבן) עמנואל.⁸

ואנו, חתומי מטה, העתקנו זאת הצוואה אות באות תיבה בתיבה(ה), עם חתימות העדים שבה, ביום כא לחדש שבט שנת הרפ"ב ליצירה פה ירושלם עיר הקדש, ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(מינינו), והכל שריר וקים. ע(דה) כ(אן).⁹ --- ומעדי הצוואה היא לא נמצא היום¹⁰ בחיים כי אם (כבוד) ר' יעקב די ואיינה ה(נזכר),¹¹ והוא העיד בפני כל דברי הצוואה ההיא. ועוד העיד בפני בתורת עדות ואמר, שבשעת פטירת (כבוד) ר' משה ויטאליש ה(נזכר) לא היו בכאן בנותיו הנזכרות) שכבר נשאו לבעלים מימים רבים וגם אחר כך לא באו פה ירושלם ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(מינינו) מעולם, ושכל ימי היות (כבוד) ה(רב) אברהם די הירירא במצרים¹² לא יכלו הקהל (ישמרם) (צורם) (וגואלם) לשלוח יד בחצר הנזכר לא למשכן ולא למכור, כי הוא היה מוחה בידם לפי שהיה קרוב מהיורשות בנותיו של (כבוד) ר' משה הנזכר) עד אחרי שהולכו לר' אברהם די הירירא ה(נזכר) לאסטנבול אז משכנו הקהל (ישמרם) (צורם) (וגואלם) החצר ה(נזכר) לר' יעקב די ואינה ה(נזכר) ואחר זמן מה מכרו הקהל החצר ה(נזכר) ככתוב בפנקס הקהל הנזכר¹³ ומה שאני ידעתי באמת הוא, שכשבצתי אז כל אנשי המעמד¹⁴ בפני הדיין שהיה אז, הלא הוא החכם השלם (כבוד) מ(ורנו) ה(רב) דוד (אבן) שושן,¹⁵ (ישמרהו) (צורו) (וגואלו), והיה בתוכם שיד¹⁶ יצחק והחכם (כבוד) ה(רב) יוסף קולון¹⁷ וזקנים¹⁸ אחרי(ם) שידעו אז בכל זה הענין וכשתבעתי להם התביעה הזאת שום טענה לא ידעו לטעון להציל עצמם. אדרבה, לפי שאני הייתי גוער בהם ומוכיח אותם איך מלאם לבם למכור חצרות כשמתו הבעלים והיורשים נמצאים במקומות אחרי(ם) השיבו לי, שאם היו מוכרים, היה מפני שצער הגדול שהיו בו הקהל ומצרת הגלות, וכשיבאו היורשים, מחזירים להם, ואם אני הייתי מטריח עצמי עמהם, גם לי היו מחזירין אז החצר הנזכר, וכן אמר לי הנגיד¹⁹ ז(כרונן) (לברכה) שאם אני ארצה שהוא יעשה שיחזירו לי החצר הנזכר, ולא רציתי לשתי סבות: הראשונה מפני שכיון שהיה בדעתי להתגורר בדמשק, אז לא רציתי לריב עם הנבונים החשובים והמעולים הכהני(ם),²⁰ (ישמרם) (צורם) (וגואלם), שהחצר ה(נזכר) היא בידם שקנה אותה מהקהל הישיש והנע(לה) החכם (כבוד) ר' יהודה הכהן אביהם ז(כרונן) (לברכה). עוד שני(ה) שלא להצר לקהל, (ישמרם) (צורם) (וגואלם), שיצטרכו להחזיר המעות למחזק בחצר כי ראיתי עניים ודלות(ם), והנחתי הדבר כך.

מקור: שו"ת ר' לוי בן יעקב חביב, ויניצה שכי"ה, סימן כה, עמ' ל-לב.

ספרות: א' ריבלין, "תקנות העזבונו בירושלים ובארץ-ישראל", אזכרה – ספר זכרון לרא"י קוק, ירושלים תרצ"ז, חלק ארץ-ישראל, עמ' תקסב; דוד, הזקנים, עמ' 233-232; ריינר, הנהגת הקהילה, עמ' 65.

- 1 הקטעים שלפנינו לקוחים מתוך תשובה ארוכה, הדנה בתביעה על חצר בירושלים בהתבסס על התרחשויות שראשיתן בשלהי המאה הטי"ו. כאן הוצגו קטעים מפנקס הקהל בירושלים, שהועתקה בו צוואת בעל החצר וקטע ארוך מדברי המשיב, ר' לוי בן חביב, שבו הוא מתאר את מכירת החצר על-ידי קהל ירושלים. בגלל מורכבות המקרה מובאת כאן השתלשלות המאורעות: הבית הנדון היה במקורו רכוש ההקדש היהודי בירושלים, שמכר אותו ליהודי אחד בשלהי המאה הטי"ו לפי התנאים המקובלים בירושלים במכירת רכוש של הקדש, כלומר, רכוש ההקדש שנמכר יוחזר אליו אם ימות הקונה ללא יורשים. לימים מכר היהודי הנ"ל את הבית לרופא ר' משה וידאליש, שהיה נשוי לשמחה, ולהם שתי בנות: שמחה ונמילה. לאשתו של משה היתה בת נוספת מנישואין קודמים, אסתר, שנישאה ליצחק אבן שניגו (שיגו). במרחשון רס"ג / 1502 כתב משה וידאליש צוואה, שבה הוריש את הבית לאחר מות אשתו לשתי בנותיו ולבת אשתו. בכך חרג וידאליש מתקנת ההקדש, שלפיה היה רשאי להוריש את נכסיו רק לשתי בנותיו יוצאות חלציו, ולא לבת אשתו. מעתה נותרו ביד משפחתו שני שלישים מן הבית, ואילו השליש האחר הועבר לידי משפחת בת אשתו, שהשכירה את חלקה בבית ליהודה דארי. הבעיה הנדונה בתשובה מתייחסת לחלקן של שתי בנותיו של משה וידאליש, שעזבו את ירושלים ימים רבים לפני מות אביהן, ורכושן נותר אפוא ללא בעלות מעשית. אחד מקרובי המשפחה, אברהם די-הירירא – שהיה, כנראה, מחשובי הקהל במצרים – מנע זמן רב את השתלטות ההקדש הירושלמי על הבית, אך סמוך לשנת רע"ח "הוולכו" אותו לאיסטנבול (וראה להלן, הערה 12), ודבר זה איפשר לקהל ירושלים לתפוס חזקה על הבית. ביום ו' בתמוז רע"ח – כלומר, 15 שנה לאחר צוואת משה וידאליש – מושכן הבית בידי יעקב אבן עזרא די-ואיינה. זמן-מה לאחר-מכן אף מכר ההקדש את הבית לידי יהודה כהן. מכירה זו היתה אמורה להיכנס לתוקפה לאחר שהבית הממושכן ייפדה ויוחזר לקהל. בכך הופקעה באופן סופי אחיזתה של משפחת וידאליש על הבית. בסמוך לשנת רפ"ב, שעה שיעקב אבן חביב היה בדרכו לירושלים, קיבל ייפוי-כוח לקחת את הבית מידי יוסף אבן מכיר, נכדו של משה וידאליש מאחת מבנותיו, ומידי בתו השנייה של משה, דודתו של יוסף. בהגיעו לירושלים בשנת רפ"ב פנה יעקב אבן חביב אל הנגיד ר' יצחק שולאל וקיבץ את "אנשי המעמד" שיח' יצחק, יוסף קולון וזקנים אחרים לפני הדיין דויד אבן שושן בתביעה להחזיר את הבית לידו. בסופו של דבר ויתר יעקב אבן חביב על תביעתו בשל סיבות המתוארות בתשובה. התשובה שלפנינו נכתבה, כאמור, בשנת 1531, בקירוב (וראה להלן, הערה 10), בעקבות תביעתו של יוסף אבן מכיר מקרוביו של יהודה הכהן וירשיו. קרובים אלה נמנו עם תקיפי הקהל, ומן-הסתם היתה להם השפעה רבה גם בקהילת דמשק (וראה להלן, הערה 20).
- 2 היא בת אשתו של ר' משה וידאליש, שעל חלקה ערער ההקדש תחילה (וראה לעיל, הערה 1).
- 3 הדברים מתייחסים למכירה הראשונה בשלהי המאה הטי"ו, כאשר מכר ההקדש את הבית לאדם ששמו לא נזכר, הלוא הוא האיש שמכר אותו לר' משה וידאליש.
- 4 יום ב', כ"ט בחשוון רס"ג / 10 בנובמבר 1502.
- 5 פלורין.
- 6 כאן דילג המעתיק על קטע מן הצוואה והמשיך במלים "ומה שהיה". הוא דילג על קטע הקבוע בצוואות ובו מחלק המצווה סכומי כסף למוסדות הקהילה; כגון – לבית הקברות. והשווה לעיל, מס' 99.
- 7 הוא החוכר של שני השלישים מן הבית (וראה להלן).
- 8 ראה עליו לעיל, מס' 257, הערה 9.
- 9 עד כאן לשון הפנקס. הצוואה הועתקה בו ב-19 בינואר 1522.
- 10 בתחילת התשובה מציין הרלב"ח: "היום קרוב לתשעה שנים שבאתי לעיר הקודש". עכשיו אנו יודעים, כי הרלב"ח שהה לראשונה בירושלים בשנת 1513, בקירוב (וראה להלן, מס' 303 והערה 13 שם), וכי כעבור שנתיים כבר היה בסאלוניקי. הוא שב לירושלים בשנת 1522, וזמן קצר לאחר-מכן עקר לדמשק. משם עבר לצפת, ובשנת 1525 חזר ליישוב-קבע בירושלים. ייתכן אפוא, כי במשפט הנזכר הכוונה לשנת 1522, השנה שבה נכתבו הדברים בפנקס. גם ייתכן, שתשובתו של הרלב"ח היא משנת 1531, בקירוב.
- 11 ראה לעיל, הערה 7.
- 12 משפחת הירירא היתה משפחה ספרדית, שישבה בקאהיר והיתה מקורבת לחצר הסולטאן הממלוכי. מכוח מעמדה הצליח אברהם די-הירירא להגן על רכושן של קרובותיו. "הולכתו" לאיסטאנבול קשורה, כנראה, בכיבוש העות'מאני, ולא היתה אלא הגלייתו של ר' אברהם. וראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 487.
- 13 בכך הפעיל הקהל תקנה קדומה, שלפיה יורש הקהל רכוש שאין לו יורשים או רכוש שירשיו אינם יושבים בירושלים, אלא במקום אחר. לתקנה זו מתייחס ר' עובדיה מברטנורה באגרתו (וראה לעיל, מס' 273, הערה 11). ראוי לציין, כי המדובר כאן ברכוש של ההקדש שנמכר מלכתחילה בתנאי הנוכח, בהבדל מתקנת-העזבונות הכללית. על התקנה הנ"ל ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 233–234 והערה 65; ריבלין, עמ' תקסב; ריינר, עמ' 41–52.
- 14 כלומר, הנהגת הקהל.
- 15 רופא וראש ישיבה בירושלים במחצית הראשונה של המאה הטי"ז. הוא חתום על מיסמך משנת 1509 (להלן, מס' 299, ליד הערה 21), הפוטרת תלמידי-חכמים ממיסים. כן הוא נזכר בתעודה משנת 1513 או משנת 1514 (להלן, מס' 303, ליד ציון הערה 14). וראה עליו: א' דוד, "לברור זהותו של ר' ישראל אשכנזי מירושלים", ציון, לח (תשל"ג), עמ' 171 (ושם אזכורים נוספים מראשית התקופה העות'מאנית).
- 16 שיח', תואר לפרנס (וראה לעיל, מס' 254, הערה 1).
- 17 על זיהויו ראה: דוד, עמ' 232, הערה 49.
- 18 כלומר, פרנסים.
- 19 ר' יצחק הכהן שולאל.

ירושלים, מס' 294

לפני המאה ה"ז

ע"א ברכות מאת שוכן ערבות, יאתיו ויחולו על ראש האהוב היד[יד] החבר]... [האח הנחמד

2 לראות פניך בשלום בירושלם עיר(ה) הקודש(ת) תיבנה(ו) ותכונן(ה) במהרה(ה) בימינו) ---¹
ע"ב ---

36 --- תבוא תעשה ותעמוד עד ש[יתן] השם ית(ברך) לך ברכתו ותבוא בשלום

בדב[ר] האל ית(ברך) כותב בארבעה ימים [לחודש] טבת יום טוב ב(ן) כ(בו)ד ר' יוסף (אב)ן עמנואל²

מיעון

לב(חור) המ(נ)פלג(ג) ידוע אלעודי (יחיה) ל(עד).

מקור: TS, Glass 16,260

- 1 לפנינו פתיחה וחתומה של מכתב מירושלים לקאהיר. הכותבת היא אישה ירושלמית נרגנת, המדווחת במכתב רחב-היקף, המחזיק 84 שורות רחבות, על מאורעות שונים הקורים לה בסביבתה הצרה, ובעיקר על יחסיה עם גיסתה, אשת הנמען, העומדת לפני גירושין. האח הוא ירושלמי בעל רכוש מסוים, החי עתה בקאהיר ומקורב במידת-מה לחצר הנגיד. המכתב נכתב בידי סופר (וראה להלן, הערה 2), אלא שלא נערך כראוי ולא סוגגן כלל, פרט לקטעי הפתיחה והחתימה. לשון המכתב בלולה בערבית ומשקפת שפת-דיבור מובהקת, הכוללת גידופים, חזרות לאין-ספור, קפיצות חדות מנושא לנושא וערבזימים. פעמים אחדות מזכירה הכותבת אדם ששמו ר' יעקב, ומן הציפיות שיש לה ממנו ניתן להסיק, כנראה, שהיה בעל שררה כלשהי בירושלים. מלבד זאת אין במכתב חומר היסטורי ישיר, אלא שהוא רווי ידיעות חשובות על חיי-היומיום בירושלים. מצבו הפיסי של המכתב אינו מאפשר את פרסומו בצורה מניחה את הדעת. אנו מודים לד"ר אברהם דוד, שמצא את המכתב והעביר את נוסחו לידנו.
- 2 ראה עליו לעיל, מס' 257, הערה 9.

ירושלים, מס' 295

שנת 1503

ונשלם על ידי בירושלם עיר הקודש, תיבנה(ו) ותכונן(ה) במהרה(ה) בימינו), בחי' ימים לחדש ניסן שנת הרס"ג ליצירה.¹ קטן הלומדים יצחק ב(ן) כ(בו)ד ר' שמואל מ² חיים ז(כרונו) ל(חיה) ה(עולם) ה(בא) מגולת ירושלים שהיתה בספרד כ(מו) י"א שנים³ לגרוש ספרד.

מקור: כ"י ניו-יורק, בית-המדרש לרבנים, R 1030, דף 210 ע"א – רשימה של ר' יצחק ב"ר שמואל מר חיים הספרדי.

פורסם: י' הקר, "קבוצת אגרות על גרוש היהודים מספרד ומסיציליה ועל גורל המגורשים", פרקים בתולדות החברה היהודית בימי הביניים ובעת החדשה, מוקדשים לפרופ' יעקב כ"ץ, ירושלים תש"ס, עמ' עז, הערה 78.

- 1 4 באפריל 1503. זו העדות הראשונה על ישיבתו של המקובל הספרדי ר' יצחק מר חיים בירושלים. ראה עליו המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1503 וראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 10.
- 2 שם זה מצוי בצורות שונות. ראה: י' נדב, "אגרת המקובל ר' יצחק מר חיים על תורת הצחחות", תרביץ, כו (תשי"ז), עמ' 440, הערה 1.
- 3 גירוש ספרד היה בשנת רנ"ב / 1492, אחת-עשרה שנה לפני כתיבת הרשימה.

ירושלים, מס' 296

שנת 1504

גובה להם ויראה להם,¹ נזר מקום מקדשנו נטוי על ראשיהם, שמה ישבו כסאות למשפט עמו ישראל רכבם ופרשיהם, בישיבה הקדושה חברים מקשיבים --- ראשם² כתם פז גודר פרץ כחצרון בן פרץ, בשבט פיו הכה ארץ, מזה בן מזה, הנה רבינו זה כ(בו)ד (מורנו) ה(רב) ר' פרץ³ ---

מקור: כ"י ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, Heb. 8⁰ 2001, דף 615 ע"א – איגרת חכמי צפת לחכמי ירושלים, בתוך: שו"ת זרע אנשים.

פירסום: בניהו, תעודה, עמ' 122-125.

ספרות: תמר, מחקרים, עמ' 70-74.

1 יחזקאל א: יח. בהמשך באה פתיחה מצועצעת לחכמי ירושלים, נמעני האיגרת.

2 כלומר, ראש הישיבה בירושלים.

3 ר' פרץ קולון, שהיה ראש ישיבה בצפת, ואילו עתה הוא ראש ישיבה בירושלים. האיגרת במלואה ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41; וראה שם במיוחד הערות 5 ו-31.

שנת 1507

ירושלים, מס' 297

Sonde'r wier hatten alda einen bekannten Juden, Simon genannt, der unss umb unser gelt einkeuffte und liss unss in seinem hause sieden und braten, wie wiers wollten haben, umb ein bequeme geltt.

מקור: Die Pilgerfahrt des Herzogs Friedrich II von Liegnitz und Brig nach dem heiligen Lande, ed. H. Meissner. R. „Rohricht, ZDPV, I (1878), p. 127.

תרגום

היה לנו שם יהודי מכר, ושמו שמעון, שקנה בשבילנו בעד כספנו, ותמורת מעט כסף הרשה לנו לבשל ולטגן בביתו, כפי שרצינו.

שנת 1507

ירושלים, מס' 298

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae --- Significamus „tenore praesentium quibus expedit universis, quo„modo in praesentia nostri et consiliariorum nos„trorum hic nobiscum existentium constituti, generosus et nobilis Jacobus Wgorzewski curialis noster et Thomas Czarnicki recognoverunt, qualiter pro religionis affectu ducti visendi sepulchrum Domini nostri Jesu Christi --- postquam se in Hierusalem contulissent, certo cognoverant ex iudeis illic commorantibus, quibus licitum est credi, quia Sara uxor Abraam, filia vero alterius Abraham iudeorum Jerosolimitanorum, est germana soror Isaac, cognominati Izaczek phisici iudei nostri, Kazimiriam incolentis et ab eodem patre eorum Abraam utrosque legitime processisse, atque, ut idem iudei Jerosolimitani testificati sunt, oriundos esse, non ex ignobili judaicae gentis familia honesteque apud eos conservati, prout perspicuo est ex literis ipsius Sarae per praefatos Jacobum Wgorzewski et Thomam Czarnicki huic Isaac phisico allatis, quibus etiam lucido reddidit ipsum verum fratrem et germanum illius esse --- Datum Cracoviae feria secunda proxima post festum sancti Stanislai in Majo, anno Domini milleximo quingentesimo septimo.

מקור: Archiwum Gowny, Akt Dawnych, Metryka Korona, No. XXII, f. 149v.

ספרות: S. Bershadskyi (ed.), Russko-Evreiskii arkhiv, III, S. Peterburg 1903, No. 54, p. 81; M. Bersohn, Dyplomatyusz „dotyczy ydo)w w dewnej Polsce, Warsaw 1910, No. 11, p. 26.

תרגום

זיגמונט בחסד האל מלך פולין¹ --- בזה אנו מודיעים לכל הנוגעים בדבר, כיצד בנוכחותנו ובנוכחות יועצינו המצויים עמנו העידו חצרנו יעקב ואנגושבסקי ותומאס צ'ארניצקי כיצד, לאחר שבאו לירושלים מתוך רגשי אדיקות על-מנת לראות את קבר אדוננו ישו המשיח --- למדו בוודאות מן היהודים שהיו שם וש אפשר לסמוך עליהם, כי שרה אשת אברהם, בתו של אברהם אחר מן היהודים הירושלמים,² היא אחותו האמיתית של יצחק המכונה איזאצ'ק, רופאנו היהודי³ הגר בקאזימיר,⁴ וכי מוצאם החוקי של שניהם הוא מאותו האב שלהם אברהם, וכן, כפי שהעידו היהודים הירושלמים הללו, כי נולדו ממשפחה ישרה ומכובדת אצלם, ולא ממשפחה יהודית נחותה,⁵ כפי שעולה ממכתבה של אותה שרה, שהביאו יעקב ואנגושבסקי ותומאס צ'ארניצקי הנייל אל יצחק הרופא, שהודיע בצורה ברורה, שהוא אחיה האמיתי --- ניתן בקראקוב ביום ג' השני אחרי חג סטאניסלאב הקדוש, במאי, שנת האדון אלף חמש מאות ושבע.⁶

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

ספרות: M. Baaban, Historia ydow w Krakowie i na Kaimieru, I: 1304–1655, Crocow 1931, pp. 82–83; M. Bersohn, Sownik Biograficzny Uczonych ydow Polskich, Warsaw 1915, pp. 45-46

- 1 הכוונה לזיגמונט הראשון – "הזקן" – הייגלוני (1506–1546).
- 2 משמע, אביו ואחותו של יצחק (וראה להלן, הערה 3) הגיעו, כנראה, מספרד לירושלים. אין לקבל את פירושו של בלבן, הלומד מכאן, כי המדובר במשפחה שמקורה בירושלים.
- 3 יצחק הרופא, הוא יצחק הספרדי (Isak Hispanus), הגיע לפולין סמוך לגירוש ספרד והיה רופא בחצרותיהם של מלכי פולין יאן אולברכט, אלכסנדר וזיגמונט הראשון. כן נטל חלק בשליחויות דיפלומטיות למזרח. נפטר בשנת 1510.
- 4 או: קאזימיז'. פרבר סמוך לקראקוב, שהקים אותו המלך קאזימיר הגדול במאה ה"ד כעיר בפני עצמה. בשנת 1495 גורשו יהודי קראקוב מן העיר והתיישבו בקאזימיר, שהפכה במרוצת המאה ה"ז למקומו של רחוב היהודים בעיר.
- 5 העילה לגביית העדות בירושלים ולכתיבת התעודה בידי המלך היתה, לכאורה, ספקנותה של קהילת קראקוב בדבר כשרות מוצאו של הרופא.
- 6 10 במאי 1507.

ירושלים, מס' 299

שנת 1509

טופס הסכמות וגזירות על עסקי פיטור תלמידי חכמים ממסים וארנוניות¹ --- וזה לשון ההסכמה:

מלך במשפט יעמיד ארץ וכו'.² יצחק שוליל שלום מאל תמים דעים. להיות שעד עתה היה בדעתינו לעשות (ת) תקנו (ת) וסייגים בענין הקהלות והנהגות החכמים שבירושלים, תיבנה (ותכונן) במהרה (בימינו), מפני שעד עתה לא יכולנו לעשות מה שעלה בדעתנו לעבודת ה'.³ אך בענין החכמים שבירושלים, תיבנה (ותכונן) במהרה (בימינו), הסכמנו עם הנגיד אדונינו ועם החכמים החתומים למטה, שמהיום והלאה לא יטילו שום הפסד או מסים או ארנוניות על הבעלי תורה העשירים שתורתם אומנותם חוץ מן הגיליא, אם לא יהיה מרצונם ומדעתם.

ועוד הסכמנו עם בית דיננו האמת והצדק והחכמים חתומים (מטה), ששום אדם שיהיה לו שררה על הצבור שיהיה בעל תורה או זולתו, לא יהיה לו שררה ולא שום ממשלה ולא שום מינוי על שום בעל תורה שתורתו אומנותו. אבל אם יהיה לשום אחד מהם דין ודברים עם בעל תורה או עם דיין או עם איזה יהודי שיהיה בעולם, בין עם יחיד בין עם רבים, יצא הדבר לפני החכמים הרשומים ועל (ל) פלי הרוב יפסקו הדין וכוליה). מרדכי חפץ,⁵ נסים בן (כבוד) ר' יהושע זכרון (לברכה),⁶ שמואל (אבן) סיד,⁷ יעקב מטריל,⁸ אפרים קארו,⁹ שמואל נגדוש,¹⁰ שמואל בן (כבוד) מורנו (הרב) ר' יעקב זכרון (לברכה)¹¹

בשנים ועשרים יום בחדש סיון שנת חמשת אלפים ומאתים וששים ותשע ליצירה¹² הגיע פה ירושלים עיר) הקודש (תיבנה) ותכונן) במהרה (בימינו) הכתב הזה מאדונינו הנגיד ירום (הודו) ומהחכמים השלמים החתומים לעיל¹³ והנה, אנחנו החתומים למטה בני הישיבה שבירושלים קבלנו וקיימנו והסכמנו וכוליה) על כל התקנות והעונשים הכתובים לעיל וכוליה).

משה בן (כבוד) הרב) ר' יצחק,¹⁴ שלמה בן (כבוד) הרב) ר' חלפתא,¹⁵ משה בן (כבוד) הרב) ר' דוד,¹⁶ נתן שתוי,¹⁷ שמואל מסעוד,¹⁸ אברהם (אבן) בזכנדיל,¹⁹ יהודה אלבוטיני,²⁰ דוד (אבן) שושאן,²¹ יחיאל עטאן,²² יצחק זליקמן,²³ יעקב בר שמואל אשכנזי,²⁴ שלמה בן (כבוד) הרב) ר' בנימין מקריט,²⁵ יצחק בן (כבוד) הרב) ר' מתתיה אשכנזי,²⁶ אפרים בן (כבוד) הרב) ר' שמואל,²⁷ יעקב בן (כבוד) הרב) ר' יצחק מר חיים ספרדי,²⁸ יהושע בן (כבוד) הרב) ר' סעדיה,²⁹ יוסף (אבן) יצחק הלוי,³⁰ יצחק (אבן) חיים,³¹ עובדיה בן (כבוד) הרב) ר' יוסף,³² הלל בן (כבוד) הרב) ר' אברהם³³

אנו ספרי הקהל) קדוש) קהל ירושלים עיר) הקודש (תיבנה) ותכונן) במהרה (בימינו) החתומים) למטה מעידים עדות ברורה, שביום ב' כ"ג לסיון הרס"ט ליצירה³⁴ נקרא זה הכתב הכתוב לעיל מאדונינו הנגיד ירום (הודו) ובית) דינו) הצדק (שמרהו) אלוהים) במעמד כל הקהל וכל בני ישיבות התורה שבירושלים) תיבנה (ותכונן) במהרה (בימינו) בבית) דינו),³⁵ בספר) תורה) בזרוע, ואחר שהשלימו את הקריאה הטילו זה העונש הכתוב להלן אות באות תיבה בתיבה. וזה (ה) לשונו):

בהסכמת בית) דין) של מעלה ובהסכמת בית) דין) של מטה ובהסכמת עמוד הימני --- אדונינו הנגיד (כבוד) מורנו) הרב) ר' יצחק שוליל ירום) הודו) ונשיאותו ובהסכמת בית) דין) הצדק, כל החכמים) והשלמים אשר במצרים (שמרם) צורם) וגואלם) וחתומים) הנזכרים) לעיל) ובהסכמתנו אנו בני ישיבת התורה בעיר הקדושה הנזכרים) שהסכמנו וקיימנו וחתמנו גם כן בכל התקנות כתב הנזכרים). בהסכמת כלנו אנו מנדים ומחרמים ומאריים לכל איש או אשה, גדול או קטן, קטנה או גדולה, שיקום ויערער או יעזור ויסייע או יגלגל ויגרום במזיד או בידיעה לבטל

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

או להתיר או להורות להקל לו או לאחרים בשום דבר מהדברים והתקנות הכתובים בכתב הנזכר (לעיל), לא בכולו ולא במקצתו, לא בארץ ולא בחוצה לארץ, לא בדור הזה ולא בדורות שיבואו עד יום בוא משיח צדקנו במהרה בימינו א(מך) ו(כך) י(הי) ר(צון).
יצחק בן(ן) כלבוד(ד) מ(ורנו) הר(ב) ר' יעקב ז(כרוננו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא) יעקב (אבן) נחמיאש³⁶
יהודה אלסכנדר³⁷

מקור: ר"ש די אבילה, כתר תורה, אמסטרדאם תפ"ה, בתוך הקדמת המחבר – ר' אברהם אנקאווא, כרם חמר, ליוורנו תרל"א, ב, דף כד ע"ד, סימנים קכו-קל.

ספרות: א' ריבלין, לקוטים מפרוש על התורה כתב יד רבי רפאל מרדכי מלכי, מחברת א, ירושלים תרפ"ג, עמ' 47–49; תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 31; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 510–511; מ' בניהו, "הסכמת צפת לפיטור תלמידי חכמים ממיסים ונסיונו של ר' יהודה אבירלין לבטלה", ספונות, ז (תשכ"ג), עמ' קה, קי; י' הקר, "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ", שלם, ד (תשמ"ד), עמ' 81–85.

1 תעודה זו היא הנוסח המקורי של תקנה שפטרה תלמידי-חכמים ממיסים בירושלים. התקנה שנקבעה בבית-דינו של הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל, קוימה על-ידי "בני הישיבה" בירושלים ביום א', כ"ב בסיון רס"ט / 10 ביוני 1509, ולמחרת היום קראה לפני הקהל וחכמי העיר. להלן מובאות למעשה שתי תעודות. הראשונה היא התעודה המקורית כפי שיצאה מתחת יד בית-דינו של הנגיד בקאהיר. בנוסחאות שהגיעו לידנו התעודה אינה מתוארכת, והיא כוללת שתי תקנות ("הסכמות") שונות, האחת פוטרת את "בעלי-התורה" מכל מס מלבד מס הגולגולת, והאחרת פוטרת את "בעלי-התורה" מכל סמכות משפטית קהילתית ומעמידה אותם ישירות תחת בית-דינו של הנגיד. התעודה השנייה היא עדות על קיום התעודה והקראתה על-ידי "בני הישיבה" בירושלים. שתי התקנות יוצרות למעשה מעמד חדש לגוף תלמידי-החכמים בעיר, מעמד הדומה במידה רבה לזה הניתן לקורפורציה או לגילדה, שלא התקיים בירושלים בתקופה הממלוכית, עד לאותה עת. יש להניח שתיקון התקנות קשור בהופעתם של חכמים ספרדיים במזרח באותה עת, ואולי נגרם גם בעקבות מערכת היחסים המתוחה שהתקיימה בירושלים בשלהי המאה הטי"ו בין הנהגת הקהילה לחכמים, יחסים שלמשפחת שולאל היה בהם עניין ישיר, ראה איגרתו של עובדיה מברטנורה, לעיל, מס' 254. תקנה זו חודשה פעמים אחדות במהלך המאה הטי"ז, בוטלה על-ידי הרדב"ז סמוך לשנת 1563 בגלל מצבה החמור של הקהילה, אך חודשה ככל הנראה בשנת 1568, וחודשה שוב – פעמים אחדות עד לשנת 1648. חידושי התקנה, מתארכים וממוקמות שונים, מובאים עם התקנה המקורית, בשני המקומות שהוזכרו לעיל. על ביטול התקנה מספר יוסף ו' צינאה, ראה: ש' אסף, "צרוור מכתבים", קובץ החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, ירושלים תרצ"ה, עמ' 312; הנ"ל, "כתבי יד שונים", קריית ספר, י"א (תרצ"ד-תרצ"ה), עמ' 494. הובא גם בתולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 31.

2 משלי כט: ד. שורה זו היא "רשות" – איזכור שמו של הנגיד על תעודות רשמיות מזמנו ומתחום שררתו. היא גם מלמדת על מוצא התעודה בבית-דינו של הנגיד.

3 ייתכן שיש בכך רמיזה שהתקנות תוקנו בעקבות המאורעות המתוארים על-ידי עובדיה מברטנורה, ראה לעיל, סוף הערה 1.

4 = "גיאליה", הוא ה"גיזיה" – מס-הגולגולת, ראה אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 263.

5 דיין במצרים בראשית המאה הטי"ז, נזכר במעשה בית-דין מקאהיר בשנת רע"ה / 1515, ראה: א' דוד, "לתולדותיו של אברהם תלמיד", ספר היובל ל"ר רצהבי (בדפוס), הערה 14. נזכר כמו כן בקטע גניזה, כ"י מנציסטר – גסטר B 4781. מכאן – חתימות בית-דין הנגיד.

6 חתום גם על איגרת השמיטה מצפת בשנת 1504, ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 15. וראה עוד: שם, מס' 48, הערה 5 ובעיקר, להלן, מס' 302, הערה 1.

7 חכם ומקובל ממוצא ספרדי, מחבר ספר "כללי שמואל" על כללי השי"ס, נפטר אחרי שנת ר"צ (1530). ראה עליו: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 477–480.

8 פסקים רבים משלו נזכרים ב"קונטרס חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים", בתוך: ספר "חיים וחסד" לחיים יצחק מוסאפיה, ליוורנו תקצ"ד. מנוסח הדברים שם, נראה שהיה ראש ישיבה ודיין בירושלים. כך גם עולה מן העובדה שהוא היה אחד משני הפוסקים המכריעים בשאלת השמיטה כפי שמשמע מאיגרת השמיטה משנת 1504 (ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, ליד ציון הערה 11). עלה לארץ לפני שנת 1495, שכן באותה שנה כבר היה קשור בפסק בעניין שטר שנעשה בעזה (וראה להלן, הערך "עזה", מס' 15).

9 מן הסתם בן משפחתו של ר' יוסף קארו, שאביו נקרא בשם זה ואולי הוא אביו, ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 511. לדברי סמברי היה ממגורשי ספרד שהתיישבו בארץ-ישראל, ראה סמברי דברי יוסף, עמ' 256.

10 אין עליו לפי שעה ידיעות ברורות. זהה ככל הנראה עם שמואל נגאריש, דיין במצרים בעשורים הראשונים של המאה השש-עשרה, נזכר בשטר פרוזבול משנת רע"א, קטע גניזה, כ"י פאריס, אוסף מוצירי, VIII 446. אולי הוא מהרש"י הנזכר פעמים אחדות ב"קונטרס חידושי דינים", הנזכר לעיל, הערה 8, וראה: בניהו, גארסון, עמ' צח.

11 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה. אולי יש לזהותו עם שמואל בן יעקב חבק, החתום על איגרת תלמידי ר' יוסף אסקנארי מצפת לנגיד בשנת 1504 בקירוב, ראה להלן, הערך "צפת", מס' 48. והשווה להלן, הערה 33, שם מובא חכם נוסף שיתכן שהיה חתום על אותה איגרת, אך הדברים מסופקים.

12 כ"י בסיון רמ"ט / 10 ביוני 1509. מכאן – הסכמת חכמי ירושלים.

13 הכוונה לחתומים על תקנות הנגיד בקאהיר, הרשומים לעיל, בין ציוני הערות 11–5. חלק מהם הם אנשי ירושלים וספק אם נמנו על בית דינו של הנגיד. ייתכן שירדו על מנת לדאוג לתיקון התקנה.

14 אולי הוא משה בן יצחק אבן לטיף שהיה מלמד בירושלים, ראה עליו לעיל, מס' 163.

- 15 חכם ומקובל צפון-אפריקאי, מוצא משפחתו מדראע שבמרוקו, ובני המשפחה פזורים גם במקומות אחרים. חתום גם על "איגרת בני הישיבה", ראה, יערי, איגרות, עמ' 166. ראה עליו עוד: לעיל, מס' 255, הערה 5; בן אחר של משפחה זו מאותה תקופה נזכר להלן, מס' 302, ליד ציון הערה 5. על עלייתה של המשפחה, ראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה מן השנים 1441/2.
- 16 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 17 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה, שם המשפחה ידוע מתעודות נוספות ממצרים.
- 18 הוא שליח ירושלים המביא את שאלת חכמי ירושלים לצפת בעניין השמיטה, ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 8. וראה עוד שם, מס' 48, הערה 6. ב"איגרת בני הישיבה" מירושלים משנת 1521 הוא מופיע כאחד משני ראשי הישיבה. ראה יערי, איגרות ארץ-ישראל, עמ' 165. במכתב מיוסף קולון מירושלים משנת 1512 בקירוב, לנסים יהושע בקאהיר (ראה לעיל, הערה 6), מספר הכותב על מוביל המכתב ש"היה לומד בישיבת החכם השלם כמה"ר שמואל מסעוד יצ"ו", ראה להלן, מס' 302, שורות 30–31.
- 19 הוא ככל הנראה רבי אברהם אברזדיאל, ראה תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 80, הערה 1. רבים מן הפסקים שפסק בירושלים, קובצו ב"קונטרס חידושי דינים", הנזכר לעיל, הערה 8.
- 20 חכם ומקובל, בנו של משה אלבוטיני, מחכמי פורטוגל, ונכדו של יוסף אבן חיון. נזכר כבעל מעמד בירושלים באיגרת ר' ישראל אשכנזי, מהד' א' דוד, עלי ספר, טז (תש"ן), עמ' 116 = יערי, איגרות, עמ' 117. אף הוא נזכר פעמים אחדות ב"קונטרס חידושי דינים", הנזכר לעיל, הערה 8. נפטר כנראה בשנת ר"פ (1520). בעל "יסוד משנה תורה", ספר שלא הושלם, ראה עליו מ' בניהו, "רבי יהודה בן רבי משה אלבוטיני וספרו יסוד משנה תורה", סיני, ל"ו (תשט"ו), עמ' ר"מ-רמ"ה וספר "סולם העלייה", חיבור קבלי הנמצא עדיין בכתב-יד, ראה עליו: ג' שלום, קרית ספר, ב (תרפ"ה-תרפ"ו), עמ' 107, 139; שם, כ"ב (תש"ה-תש"ו), עמ' 161–171; הנ"ל, כתב-יד בקבלה, ירושלים תר"צ, עמ' 32–33. תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 79–80.
- 21 הוא ה"רופא וראש הישיבה לספרדים" דוד ו' שושן הנזכר אצל משה באסולה, עמ' 62, ובמכתב ישראל אשכנזי מירושלים, מהדורת א' דוד, עלי ספר, טז (תש"ן), עמ' 113 = יערי, איגרות, עמ' 117, ושם הערות. וראה לעיל, מס' 293, ליד הערה 15. וראה תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 80, הערה 2, ושם הפניות לאיזכורו בספרי שו"ת בני הזמן.
- 22 אין עליו ידיעות מספיקות לפי שעה. ראה הצעה לזהותו, להלן, מס' 303, הערה 8.
- 23 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 24 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 25 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 26 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה. נראה שהיה צרפתי בן משפחת טרויס.
- 27 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 28 בנוסח שב"כרם חמר", שמו הוא "יעקב בכמה"ר מר חיים הספרדי", ככל הנראה בנו של המקובל יצחק בכ"ר שמואל מ' חיים, ראה עליו לעיל, מס' 295, וראה להלן, הערה 31.
- 29 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 30 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 31 היו שרצו לזהותו עם המקובל יצחק מור חיים הנזכר לעיל, הערה 28 (ראה: בניהו, תעודה, עמ' 17), אך סדר הזמנים ואיזכורו כנראה לאחר בנו של מור חיים מלמדים שהמדובר בחכם אחר. זהו ככל הנראה ד"ר יצחק מ' חיים ור' יצחק ו' חיים, מחקרים, עמ' 110–111. לעומת זאת, אין להניח שחכם זה הוא הנזכר באיגרת השמיטה, חמש שנים קודם לתעודה זו, בשם יצחק ו' חיים, "זקן ונשוא פנים", שהוא ככל הנראה אכן יצחק מור חיים הספרדי, ראה להלן, הערך "צפת", מס' 41, הערה 10.
- 32 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 33 אולי הוא הלל בן אברהם כהן אלעלמאני, מחותמי איגרת תלמידי יוסף אשכנזי לנגיד, ראה להלן, הערך "צפת", מס' 48, ליד ציון הערה 11. אמנם כיוון שכהונתו ומקומו לא צוינו בשמו, ייתכן שמדובר באדם אחר בעל אותו שם. והשווה לעיל, הערה 11.
- 34 11 ביוני 1509.
- 35 בנוסח "כרם חמר" – "בב"ה" = בבית-הכנסת, וכן עיקר.
- 36 אין עליו ידיעות נוספות לפי שעה.
- 37 הוא הסופר, מעתיק התעודה. א' ריבלין מציע לזהותו עם יהודה סופר, שהתקוטט עם יצחק חיינה על הזכות לשאת אבוקה לפני ספר תורה בחנוכה, ראה משה באסולה, עמ' 85, וראה תולדות חכמי ירושלים, א, עמ' 86.

ירושלים, מס' 300

בין שנת 1509 לשנת 1511

- לחכמי הישיבה הקדושה שבירושלים.¹
יודע למעל[תכ]ם, שזה ימים קבלתי כתביכם וראיתי את כל המאורע אשר נעשה בירושלם תיבנה) ותכונן) ביניכם, ואחר עד עתה²
להשיב מה שראוי להשיב, כחשבי שבתוך זה הזמן³ יבאו כתבים אחרים מאצלכם באיזה תיקון או סדור שעשיתם ביניכם. וגם עתה לא אשיב על שום פרט מפרטי הבלבול והמחלקת אשר נתחדשו ביניכם עד שאראה אולי אתם, גואה לבכם, תתקנו מעוותכם. והאמת, כפי מה שראיתי בכל הכתבים ששלחתם,⁴ וכתבתם הסבות אשר בעבורם נתחדשה המחלקת הזו, כל הסבות ההם הם בטלים. ואמנם כסבות העצומות אני [רואה] אותם מבקשותם, כי אתם כל אחד ואחד הסבה אשר העירתהו לחדש המחלקת הזו, כי ידעתי ודאי, כי לכל אחד יש לו סבה בפני עצמו מה שיאונה לחבירו בו. ובעזרו) ה(שם), קודם עבור זמן מעט אשלח לסדר ולתקן כאשר יורונו מן השמים מבילתי שאחשש⁵ לכבוד שום יחיד, ואם הם רבים, כי אין כונתי אלא שמירת הכלל והתמדת הלימוד וקיום התורה, ועל הפרט לא אחוס עליו ולא על כבודו. וכבר התרינו זה פעמים רבים, שכל אחד ואחד אפ(ילו) לא יחוס על כבוד שמים ולא על כבוד התורה שיחוס על כבוד עצמו ולא שמעתם,⁶ רק כל אחד ואחד בגאותו ובשרירות לבו הולך, בחשבו [כין] אליו יאתה המלוכה. וכיון שלא נוהרתם בדבר בעצמכם, אנהיג מהיום ואילך כל אחד ואחד כפי הראוי לו, [...] כמה שהיתה כוונתינו עד עתה להרבות ולהגדיל התורה בירושלם תיבנה) ותכונן) . . . [ונעלה וידו ש[ל]] [...] המלכות, בחשבנו שכשנסיר מביניכם סבת הקטטות והמריבות, שתשארו כלכם באהבה ואחוה ותשתדלו כל[כם] [כאחד] בהשלמת נפשתיכם ונפשות הבאים אחריכם. כי אחר שהחכמים הבלתי רבים יש להם על מה שיסמוכו, והנצרכים גם) כן) שלחנו להם פרנסתם בכבוד מבילתי שיצטרך שום חכם אל גביר,⁷ וגם הסרנו הממשלה משום חכם יחיד על שום חכם אחר ולא על בעל תורה,⁸ חשבנו שבהסרת שני הנזקים אלו תהיו כלכם לב אחד ואגודה אחת לשמים, ואתם לא כן. [ואני] ידעתי ודאי, כי התכלית והמבוקש אשר אנחנו מבקשים אשר הוא עבודת האל יתברך) וקיום תורתו ולהרבות גבול ישראל בתלמידים במלכות הזה אי אפשר קיום זה הדבר, כי אם בכאן אצלנו במצרים, כאשר עינינו רואות ואזניכם שומעות, וכן הייתי חושב, שיהיה בירושלם תיבנה) ותכונן).⁹ והאמת שטעינו במחשבתנו זו,¹⁰ ובאופן אחר נתנהג מהיום והלאה; אני אמרתי אלייכם אתם ובני עליון, ה' יורה הדרך יבחר¹¹ ראינו מה שכתבתם אלינו מצד הספקת החכם השלם הישיש כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' משה אלפרנגי ובנו י(שמרה) צ(ורו) ו(גואלו),¹² והנה שלחנו אליהם עזר לפרנסתם מכאן עד ראש חדש ניסן, ומשם והלאה בעזרו) ה(שם)
[...] [ב עם שאר חכמי הישיבה. גם יודע למעלתכם, שזה המוביל ר' משה השליח הג] ...]
25 [...] [ו, שהוא יהודי כשר וירא שמים כאשר כתבתם, והנה נתננו לו לבניין הבית¹³] ... פרחים] זהב ולהוצאת הדרך בעבורו עשרה פרחים, והודיע אלינו הוא, שמהנדרים
[...] [אתם שולחים מירושלים עם קצת עניים לקחת מהם, והנה זה הפך
[...] [וסיאל ולתת להם כדי שיבנה הקהל והרחור: הוא לא לקחתי
[...] [היו]ם הזה והלאה, שלא ישלחו שום אדם לקחת מהם דבר] ...]
30 [...] [ההיא כאשר הוא ראוי

מקור: TS Ar. 54,17; TS Misc. 11,129 – מכתב מקאהיר לחכמי הישיבה בירושלים.

פורסם: א' דוד, "תעודה חדשה לקורות הישיבה הירושלמית מראשית המאה הטי"ז", קתדרה, 68 (תשנ"ג), עמ' 47–48.

ספרות: א' דוד, "תעודות חדשות מן הגניזה לתולדות הקשרים בין יהודי ארץ-ישראל ויהודי מצרים במאות הטי"ז-י"ז", קתדרה, 59 (תשנ"א), עמ' 37–38.

1 זו טיוטת מכתב של בעל שררה בקאהיר, מן-הסתם של הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל, לחכמי הישיבה בירושלים בעניין מחלוקת שפרצה בישיבה. המכתב שרד כמעט בשלמותו, זוהה בשני קטעים שונים ותוארך כמעט במדויק על-פי אזכורה של התקנה הפוטרת תלמידי-חכמים בירושלים ממסים במכתב מיוני 1509 (ראה להלן, הערה

- 8 ; וראה לעיל, מס' 299) ועל-פי אזכורו של ר' משה אלפרנגי, אשר נפטר במאי 1511, בברכת החיים ; ראה להלן, ליד הערה 12, ולהלן, מס' 301. המחלוקת שפרצה בישיבה בירושלים נסבה מן-הסתם על הנהגת הישיבה או על סמכויות ראשיה כלפי שאר החכמים. לדברי הכותב פרצה מחלוקת זו כבר בעבר, וכבר אז הוא נדרש להתערב בה. לדברי הנגיד התקנה שפטרה תלמידי-חכמים ממסים והתמיכה הקבועה שתמך בחכמי ירושלים היו אמורים לפטור את המחלוקת, ולא היא. הכותב יוצא נגד בעלי הריב בחריפות, אין הוא רואה ממש בטענותיהם, ואין הוא מהסס לציין בבירור את אכזבתו האישית מדרך התנהגותם.
- 2 על-פי בראשית לב : ד.
- 3 כלומר, הוא קיווה לקבל מכתב שיפריך את תוכן המכתבים הראשונים בפרק-הזמן שבין קבלת מכתבם של חכמי ירושלים ובין כתיבת תשובתו על מכתבם. אחרי המלים "זה הזמן" יש מחיקה של המלה "זר", ודומה, שהיא חלק מן המלה "זה" שקדמה לה.
- 4 בנוסח הנדפס : "ששלחתי".
- 5 בנוסח הנדפס : "אחשש".
- 6 בנוסח הנדפס : "שבעתם".
- 7 כוונתו לציין, שפטר את חכמי ירושלים מלדאוג לפרנסתם על-ידי פנייה לנדיבים. כלומר, הוא דאג לפרנסתם של כל חכמי הישיבה בירושלים, הן האמידים הן הנוקקים. על תמיכתו של הנגיד בחכמי הישיבה בתקופה הנדונה כאן ראה להלן, מס' 302, 303.
- 8 כוונתו לתקנה משנת 1509, שעיקרה היה פטור תלמידי-חכמים ממסים. כן פטרה תלמידי-חכמים מלעמוד לדין לפני בית-דין או לפני חכמים אחרים והעמידה תלמידי-חכמים תחת הרשות המשפטית של הנגיד עצמו ; ראה לעיל, מס' 299.
- 9 אחרי המלים "ירושלים ת"ו" נמחקו המלים "ומה שהיה סבה או יהיה סבה". כוונתו של הכותב היתה לציין, כי עד עתה היתה קאהיר המרכז היחיד ללימוד תורה במדינה הממלוכית ("במלכות הזאת"), וכי בתמיכתו בחכמי ירושלים התכוון לייסד מרכז חדש בירושלים.
- 10 אחרי המלים "במשבתנו זו" נמחקו המלים "בהסרת מחשבתנו".
- 11 על-פי תהילים פב : ו ; כה : יב. אחרי המלים "ובני עליון" נמחקו המלים "וגו' ומי שהיה סבה". בתחילת השורה שלאחר-מכן נמחקו המלים "לזה יהי רצון מלפני אלהי השמים".
- 12 על ר' משה אלפרנגי ראה להלן, מס' 301.
- 13 מנוסח הדברים עולה, כי המדובר כאן בכספים לבניין מבנה-ציבור, אולי בנייה או שיפוץ של בית-כנסת בירושלים, אך הדברים אינם ברורים דיים. קשה להניח, שמדובר במבנה של ישיבה, שכן בזמן ההוא, בדרך כלל, לא שכנו ישיבות במבנה עצמאי משל עצמן. וראה להלן, מס' 303, מכתבו של ר' משה קאשטרו לר' אברהם אבן שאנגי, ממקורבי הנגיד בקאהיר. במכתב זה, שיוחס לשנים 1513–1514, נזכרת תרומת כסף לשיפוץ בית ומתוארות העבודות שנעשו בינתיים לשיפוצו.